

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 7 (20)

Суми – 2017

УДК 347.77.014: 343.533.63

ЗАХИСТ ПРАВ СТУДЕНТА НА СТВОРЕНИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПРОДУКТ – ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКИ

Гаруст Юрій Віталійович,
д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки ННІ права,
Сумський державний університет

Кіяшко Юрій Михайлович,
студент VI курсу ННІ права,
Сумський державний університет

Шеверда Олег Русланович,
студент II курсу ННІ права,
Сумський державний університет

Стаття присвячена дослідженню питання захисту прав студентів на результати інтелектуальної діяльності. Адже саме студенти постійно створюють інтелектуальні продукти, у різних галузях наук та, часто, в силу недосконалості законодавства, страждають від зловживань у цій сфері. Це, також, нерідко, гальмує їх творчий розвиток і, як наслідок, негативно впливає на інтелектуальний потенціал нації.

Під час проведення дослідження було з'ясовано кількість студентів (курсантів, слухачів, ад'юнктів), які здобувають освіту у вітчизняних ВНЗ та пораховано приблизну кількість інтелектуальних продуктів у різних галузях знань, які створюються ними за час навчання в освітніх установах. Наголошено на проблемі не використання більшості таких результатів на практиці. Визначено ключові причини такого стану на сучасному етапі.

Проаналізовано іноземний досвід щодо захисту прав студентів, як на державному, так і на локальному (у закладах вищої освіти) рівнях. З'ясовано, що як держави, так і їхні ВНЗ вживають ряд дієвих заходів, спрямованих на запобігання та протидію порушенням прав на об'єкти студентської інтелектуальної власності. Розглянуто питання захисту прав інтелектуальної власності студентів в Україні. Здійснюючи порівняння такого нормативного регулювання, на рівні закладів вищої освіти, авторами наголошено на неефективності такого захисту з боку національних освітніх установ.

На підставі розглянутого автори прийшли до висновку, що й існуюча система захисту прав на студентські інтелектуальні продукти є недостатньо ефективним інструментом протидії існуючим правопорушенням. Ця позиція підтверджується значною кількістю зловживань, які виникають на практиці. Визначено ключові недоліки, що й призводять до такого стану. Наголошується на

необхідності усунення останніх, а, також, пропонуються шляхи їх вирішення, які мають сприяти утвердженню базових засад академічної доброчесності.

Ключові слова : студенти, заклади вищої освіти, інтелектуальні продукти, захист прав інтелектуальної власності.

Harust Yu. V., Kiiashko Yu. M., Sheverda O. R. Protection of the Student Rights to the Created Intellectual Product - the Basis of Sustainable Development of National Student Science. The article is devoted to the study of the protection of students' rights to the results of intellectual activity. After all, students are constantly creating intellectual products in various fields of science and, often due to imperfect legislation, suffer from abuse in this area. It also, quite often, impedes their creative development and, as a result, negatively affects the intellectual potential of the nation.

During the study, the number of students (cadets, listeners, adjuncts), who were educated at domestic higher education institutions, was calculated and estimated quantity of intellectual products in various fields of knowledge created by them during their studies in educational institutions. The problem is not to use the majority of such results in practice. The key causes of this state at the present stage are determined.

The foreign experience in protecting the rights of students at both the state and local levels (in higher education institutions) has been analyzed. It has been determined that both the state and their higher educational establishments take a number of effective measures aimed at preventing and counteracting violations of rights to objects of student intellectual property. The issue of protection of intellectual property rights of students in Ukraine is considered. By comparing such normative regulation, at the level of institutions of higher education, the authors emphasize the ineffectiveness of such protection from national educational institutions.

On the basis of the considered author, it came to the conclusion that the existing system of protection of the rights to student intellectual products is not a sufficiently effective tool for counteracting an existing offense. This position is confirmed by a large number of abuses that arise in practice. The key deficiencies are identified, which leads to this state. The necessity of elimination of the latter is emphasized, as well as the ways of their solution are proposed, which should help to establish the basic principles of academic integrity.

Keywords : students, institutions of higher education, intellectual products, protection of intellectual property rights.

Вступ. В умовах активних глобалізаційних процесів, пов'язаних із поступовою інтеграцією України в європейський політичний, правовий і економічний простір виникає необхідність існування якісної національної законодавчої бази, норми якої належними чином захищатимуть права авторів (винахідників) на результати інтелектуальної діяльності. Такого захисту потребують всі соціальні групи населення, серед яких особливу роль займають студенти, які виконуючи навчальний план створюють інтелектуальні продукти у різних галузях науки. Як показує практика саме вони, в силу недосконалості вітчизняного законодавства, досить часто, страждають від зловживань у цій сфері. Це негативно впливає на інтелектуальний потенціал нації та гальмує її розвиток. Очевидно, що ця проблема потребує комплексного наукового дослідження, з метою виявлення недоліків у національному законодавстві та формування авторських пропозицій, націлених на зменшення

кількості зловживань у цій сфері і саме в цьому полягає актуальність обраної теми.

Виклад основного матеріалу. За останніми статистичними даними, наведеними на офіційному веб-сайті Державної служби статистики, в Україні функціонують 370 ВНЗ I-II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища) та 287 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути). На початок навчального року у названих ВНЗ здобувають вищу освіту 217,3 тис. ос. і 1369,4 тис. ос. відповідно [1]. Тобто фактично в Україні працюють 657 Вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку 1 586,7 тис. майбутніх фахівців за різними спеціальностями (спеціалізаціями).

Відповідно до вимог освітньої програми, закладами вищої освіти (далі – ЗВО) розробляються навчальні плани, що передбачають виконання здобувачами вищої освіти різноманітних практичних завдань, які є самостійною роботою студента та невід'ємною

складовою навчального процесу. Результатом цієї діяльності є створення нових об'єктів чи отримання новітніх технологічних або організаційних рішень у будь-якій сфері діяльності. Тобто, внаслідок виконання навчального плану студентом, виникає новий матеріальний продукт чи з'являється нове рішення. Безумовно, це є результат інтелектуальної діяльності, який, за певних обставин може приносити матеріальну вигоду їх авторам (винахідникам) та користь суспільству. У середньому, за весь термін навчання у ЗВО, вітчизняний студент створює приблизно 6 таких інтелектуальних продуктів. Враховуючи наведені вище статистичні дані, можна зазначити, що українськими студентами в ході виконання навчального плану виробляється щорічно, близько 1,5 мільйони нових винаходів чи інноваційних, технологічних або організаційних рішень у різних галузях знань, більшість із яких, на жаль, залишаються не використаними на практиці.

Причин цьому декілька. З одного боку студенти, в силу власної правової необізнаності та небажання щось робити далі, не вживають будь яких заходів, спрямованих на створення умов для надання своїм інтелектуальним продуктам правової охорони. З іншого боку, не менш поширеною є проблема використання вказаних об'єктів особами, які не брали участі в їх створенні, а лише використали такі результати для власних потреб, порушуючи права законних власників.

На нашу думку, такий стан справ в даній сфері, негативно впливає на розвиток інтелектуального потенціалу країни та є додатковою перешкодою для розвитку вітчизняної економіки. Адже, не виключено, що саме такий об'єкт, у разі надання йому правової охорони, з одного боку може принести значну користь державі, а з іншого – стимулюватиме автора займатися його вдосконаленням. Світовий досвід показує, що, нерідко, творча діяльність студентів призводить до створення якісно нового продукту, який здатен задовольнити інтереси населення в певній сфері, а також може стати своєрідним «поштовхом» до розробок чогось нового на його основі. Одним із яскравих прикладів студентських розробок є створення американським програмістом М. Цукербергом всесвітньо відомої соціальної мережі «Facebook», яка за даними «Alexa Internet» займає у світі 3 місце за відвідуваністю [2]. Її автор, завдяки цьому інтелектуальному продукту, за останніми даними популярного журналу «Forbes» займає 7-му сходинку у рейтингу найбагатших людей у світі [3]. Цей факт розвитку саме такого інтелектуального продукту, безумовно, свідчить про неабияку значимість досліджуваного різновиду наукової діяльності та є певним мотиваційним

фактором для нинішніх студентів. Маємо також усвідомлювати, що розглянутий напрям навчальної діяльності позитивно впливатиме на розвиток творчих здібностей студента, що дасть можливість, у короткостроковій перспективі, підготувати висококваліфікованого й конкурентоздатного фахівця на ринку праці. Адже одним із пріоритетних завдань ЗВО, на сучасному етапі, є створення таких умов, за яких студент, після його закінчення, якнайскоріше зможе адаптуватися до нинішніх життєвих реалій.

Проблема захисту прав студентів на інтелектуальні продукти є важливою й для іноземних держав. Слід зазначити, що окрім наявності відповідних норм у тому чи іншому національному законодавстві, освітні установи самі вживають заходи, спрямовані на недопущення правопорушень у цій сфері. Особлива увага приділяється протидії академічному плагіату, що пов'язується з виконанням студентами значної кількості письмових завдань. Зокрема мова йде про курсові та дипломні (кваліфікаційні) роботи, які є результатом інтелектуальної діяльності і написання й захист яких є невід'ємною умовою для здобуття освітнього ступеня. До прикладу, в Центральному Європейському університеті, студентів, які хоча б один раз були помічені у плагіаті, обов'язково перевіряють після кожного курсу, а особи, викриті у плагіаті в дипломній роботі, в результаті залишаються без диплома. У навчальних закладах Голландії та Швеції курсову роботу можуть забракувати, якщо плагіатом виявиться хоча б пів-сторінки тексту. В Польщі місцева система перевірки plagiat.pl припиняє перевіряти роботу, якщо виявляє, що неоригінальний текст становить 50%. У Великій Британії для вирішення проблеми боротьби з плагіатом створено Стратегічний об'єднаний інформаційний комітет (JiSC), який також працює і в системі вищої освіти Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії [4, с. 7].

Порівнюючи нормативно-правове регулювання щодо захисту прав інтелектуальної власності студентів в ЗВО України, доцільно зазначити, що воно починає лише розвиватися. З іншого боку поширеною є практика, за якою більшість вже існуючих вимог, метою яких є недопущення порушення прав у цій сфері, по суті є декларативними й на кінцевих стадіях виконання письмового завдання вони або ж ігноруються, або не виконуються у повному обсязі. Внаслідок чого виникає ризик ймовірного зловживання таким становищем, у першу чергу учасниками освітнього процесу (студентами, викладачами та ін.) щодо неправомірного привласнення об'єкта права інтелектуальної власності (твору, винаходу,

промислового зразка, корисної моделі й інших). Причинами такого ігнорування є прогалини в національному законодавстві та в нормативних актах освітніх установ. Тому, вважаємо за доцільне визначити основні з них, а також запропонувати авторські ідеї щодо їх усунення.

1. Низький рівень правової освіченості студентів.

На нашу думку, одним із важливих завдань у вирішенні цієї проблеми є формування умов які сприятимуть тому, що студенти будуть ознайомленими хоча б із основами правового захисту їх прав на інтелектуальні продукти. Як наголошувалося вище, студент – автор (винахідник) маючи хоча б базові знання у цій сфері може сам вжити відповідні заходи, направлені на встановлення правової охорони над результатом власної інтелектуальної діяльності. Вважаємо, що це призведе до мінімізації ризиків вчинення дій спрямованих на порушення законних прав студентів.

Слід також звернути увагу й на ту обставину, що в цей час складно відслідкувати всі наявні правопорушення, враховуючи кількість ЗВО в Україні. Тому юридична обізнаність студентів має стати ефективним інструментом у питанні, як запобігання правопорушень так і захисту вже порушених прав.

Для формування таких умов, на нашу думку доцільно рекомендувати закладам вищої освіти включити до переліку предметів, які є обов'язковими для вивчення, на першому (бакалаврському) освітньому рівні, навчальний курс з «Інтелектуальної власності». Адже обов'язкове вивчення цієї дисципліни було відмінено шляхом скасування Наказу МОН України «Про запровадження у ВНЗ навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність» від 20.10.2004 р. № 811 [5], на підставі Наказу МОН України «Про визнання такими, що втратили чинність, накази Міністерства освіти і науки України» від 04.03.15 № 235 [6] Безумовно зазначений акт не забороняє включати навчальний курс з інтелектуальної власності до навчальних планів ЗВО. Однак, сьогодення показує, що освітні установи, з різних причин, у переважній більшості випадків, не включають цю дисципліну до своїх навчальних планів.

На нашу думку існування такої навчальної дисципліни сприятиме тому, що студенти матимуть можливість реально ознайомитися з основами законодавства у сфері ІВ, що матиме практичну цінність для захисту порушених прав. В Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015 [7] одним із напрямів реформування є

захист прав інтелектуальної власності. Як наголошують О. П. Орлюк та Н. В. Савінова, «таке реформування має відбуватися не лише на рівні удосконалення національного законодавства, адміністративних чи судових процедур тощо, але й на рівні правозастосування всіма учасниками відносин, що виникають із приводу інтелектуальної власності. Для цього такі учасники мають розумітися хоча б на основних аспектах цього поняття» [8].

2. Академічний плагіат у студентських роботах.

Як відомо протидія плагіату на сьогоднішній день є одним із ключових завдань державної політики в освітній сфері. Однак, на наш погляд, попри існування відповідних положень про перевірку наукових, навчально-методичних, кваліфікаційних та навчальних робіт на академічний плагіат, вітчизняні освітні установи не вживають достатньо-ефективних заходів протидії цьому явищу. Ми вважаємо, що важливим кроком у цьому напрямі є формування нормативної бази для забезпечення виконання студентами всіх вимог, під час написання письмових робіт. На наш погляд доцільним було б вдосконалити порядок перевірки письмових робіт. Для цього є доцільним, розробити та впровадити в кожному навчальному закладі України єдину національну програму перевірки робіт на плагіат. Розглянемо таку пропозицію на прикладі перевірки курсової роботи. Відповідно до сучасних вимог курсова робота перед безпосереднім захистом перевіряється на плагіат. У разі невідповідності встановленому відсотку унікальності вона або не допускається до захисту, або ж (якщо відсоток вищий) повертається на доопрацювання. Вважаємо за доцільне:

- нормативно передбачити умову за якої студент, у разі незадовільної вже повторної перевірки власної роботи позбавляється можливості на отримання оцінки «відмінно»;

- у разі третьої незадовільної перевірки спеціально створеною комісією має вирішуватися питання про не допуск до захисту такої курсової роботи;

- унеможливити «штучне» підвищення рівня унікальності роботи, шляхом створення відповідних комісій з повторної перевірки роботи на плагіат;

- створити реєстр творів, які не відповідають встановленому відсотку унікальності, що сприяло б якісній та оперативній перевірці аналогічних видів письмових робіт у майбутньому.

3. Визначення переліку письмових робіт студентів, які обов'язково мають вноситися до локальних репозитаріїв навчальних закладів.

На наш погляд ЗВО потрібно розширити перелік об'єктів, які мають включатися до локальних

репозитаріїв. Зокрема мова йде про включення до такого переліку курсових робіт. Адже така робота являє собою творче вирішення завдання, яке, потенційно, може принести матеріальну вигоду його автору та суспільству. А тому, вона може бути об'єктом неправомірних посягань їй, безумовно, потребує додаткового захисту з боку освітньої установи.

4. Відсутність нормативно врегульованого порядку включення письмових студентських робіт до локальних репозитаріїв.

Доцільно розробити й затвердити, на державному рівні, рекомендації щодо порядку перевірки та внесення письмових робіт до локальних репозитаріїв ЗВО. Такі рекомендації повинні сформулювати базові організаційно-правові засади для:

- здійснення детальних перевірок творів на предмет наявності відхилення від встановлених вимог до того чи іншого письмового твору;

- встановлення строків для усунення можливих недоліків технічного характеру у письмових роботах;

- порядку формування кількісного складу незалежної комісії, яка має здійснювати перевірку таких робіт;

- визначення правового статусу такої комісії;

- удосконалення наявного механізму оприлюднення в локальному репозитарії таких робіт.

На наш погляд запропоновані зміни мають позитивно вплинути на формування ефективної системи захисту прав студентів. У перспективі це має сприяти розвитку якісної студентської науки, що має приносити користь як автору (винахіднику) так і суспільству.

Підсумовуючи зазначене доцільно відзначити, що система захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні є недосконалою, свідченням чого є значна кількість зловживань, які виникають внаслідок недоліків у законодавстві. Такий стан негативно відображається на іміджевій складовій будь-якої національної освітньої установи, адже протирічить базовим принципам академічної доброчесності – сучасної основи сталого розвитку студентської науки. Тому, очевидно, що перелічені недоліки потребують усунення, внаслідок формування авторських пропозицій щодо вдосконалення існуючого правового регулювання у сфері захисту прав студентів на об'єкти інтелектуальної власності. Вважаємо, що наведені пропозиції мають забезпечити сталий розвиток якісної студентської науки, паралельно позиціонуючи вітчизняні заклади вищої освіти як конкурентоздатні освітні установи.

Використана література :

1. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики. [Електронний ресурс] : сайт: www.ukrstat.gov.ua. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. The top 500 sites on the web. [Електронний ресурс] : сайт: www.alexa.com. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.alexa.com/topsites>.

3. Найбагатші люди світу-2017. Рейтинг «Forbes». [Електронний ресурс] : сайт: ukrreporter.com.ua. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrreporter.com.ua/suspilstvo/najbagatshilyudy-svitu-2017-rejtyng-forbes.html>

4. Кичерова М. Н. Плагиат в студенческих работах: анализ сущности проблемы / М. Н. Кичерова Д. Н., Кыров, П. Н. Смыкова, С. А. Пилипушко // Интернет-журнал «Науковедение». – 2013. – № 4. – С. 1 – 8.

5. Про запровадження у ВНЗ навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність». [Електронний ресурс] : Наказ від 20.10.2004 р. № 811. – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS3661.html.

6. Про визнання такими, що втратили чинність, накази Міністерства освіти і науки України. [Електронний ресурс] : Наказ від 04.03.2015 № 235. – Режим доступу до ресурсу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/3635->.

7. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». [Електронний ресурс] : Указ від 12.01.2015 № 5/2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

8. Орлюк О. П., Савінова Н. В. Право інтелектуальної власності: обрати не можна відмовитись / О. П. Орлюк, Н. В. Савінова. [Електронний ресурс] : сайт: ndiiv.org.ua. – Режим доступу до ресурсу: <http://ndiiv.org.ua/ua/o-orlyuk-n-savinova-pravo-intelektual/>.